

УДК 347.78(100)

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.32>

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У МАШИННОМУ НАВЧАННІ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Ващинець І. І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та приватного права
Київського університету права НАН України*

ORCID: 0000-0002-6983-6151

E-mail: vashchynets@kup.edu.ua

Ващинець І. І. До проблеми використання об'єктів авторського права у машинному навчанні систем штучного інтелекту.

Стаття присвячена комплексному аналізу використання об'єктів авторського права у процесах машинного навчання систем штучного інтелекту та його правової кваліфікації в межах чинних режимів охорони. Показано, що стрімкий розвиток таких систем зумовлює масове, технічно опосередковане використання творів як навчальних даних і ставить під сумнів достатність традиційного розуміння виключних майнових прав та передбачених законом винятків і обмежень для охоплення відповідних практик. На основі аналізу технічних аспектів машинного навчання, включно з побудовою моделей, розпізнаванням патернів і феноменом «запам'ятовування» навчальних даних, обґрунтовується, що такі процеси виходять за межі простого «читання» творів і за своєю сутністю є використанням охоронюваних об'єктів, у тому числі шляхом їх відтворення у прихованій чи явній формі. Проаналізовано підходи права ЄС і США до кваліфікації машинного навчання в межах режиму винятків, зокрема положення Директиви (ЄС) 2019/790 щодо глибинного аналізу тексту і даних (TDM) та доктрину добросовісного використання (fair use), і показано їхню обмежену придатність для досягнення справедливого балансу інтересів правласників і розробників систем ШІ. Досліджено аргументи прихильників договірної та обов'язкового ліцензування використання творів для навчання систем ШІ, а також концепцію окремого виключного права «learnright», спрямованого на надання авторам контролю за використанням їхніх творів у процесах машинного навчання та забезпечення справедливої винагороди. Обґрунтовується, що запровадження такого спеціального виключного права у поєднанні з чітко визначеними винятками й механізмами розподілу винагороди є найбільш узгодженим із засадничими основами права інтелектуальної власності та здатне забезпечити реальний справедливий баланс між інтересами правласників, розробників систем ШІ та суспільства в цілому. Зроблено висновок про необхідність подальшої розробки змісту, меж і способів реалізації пропонованого виключного права з урахуванням технологічних особливостей машинного навчання та наднаціонального характеру відповідних правовідносин.

Ключові слова: авторське право, виключні авторські права, винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності на твори, штучний інтелект, машинне навчання, генеративний штучний інтелект, глибинний аналіз тексту і даних, добросовісне використання, використання об'єктів авторського права у навчанні систем штучного інтелекту.

Vashchynets I. I. On the problem of the use of copyrighted works in the machine training of Artificial Intelligence Systems.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the use of copyrighted works in the processes of machine learning of artificial intelligence systems and to its legal qualification within the framework of existing protection regimes. It is demonstrated that the rapid development of such systems leads to the large-scale, technically mediated use of works as training data and calls into question the sufficiency of the traditional understanding of exclusive economic rights and of the statutory exceptions and limitations to cover the rel-

evant practices. On the basis of an analysis of the technical aspects of machine learning, including model construction, pattern recognition and the phenomenon of memorization of training data, it is argued that such processes go beyond the mere “reading” of works and in essence constitute uses of protected subject matter, including through its reproduction in latent or explicit form. The approaches of EU and US law to the qualification of machine learning within existing exceptions regimes are examined, in particular the provisions of Directive (EU) 2019/790 on copyright and related rights in the Digital Single Market concerning text and data mining (TDM) and the doctrine of fair use, and their limited suitability for achieving a fair balance between the interests of rightholders and AI system developers is demonstrated. The arguments of proponents of contractual and compulsory licensing of the use of works for the training of AI systems are analysed, as well as the concept of a separate exclusive right, the “learnright”, aimed at granting authors control over the use of their works in machine learning processes and at ensuring fair remuneration. It is substantiated that the introduction of such a specific exclusive right, combined with clearly defined exceptions and mechanisms for the allocation of remuneration, is most consistent with the fundamental principles of intellectual property law and capable of ensuring a genuine fair balance between the interests of rightholders, AI system developers and society as a whole. It is concluded that further elaboration is required as regards the content, scope and modes of exercise of the proposed exclusive right, taking into account the technological specificities of machine learning and the cross-border nature of the relevant legal relations.

Key words: copyright, author’s exclusive rights, exceptions and limitations to economic intellectual property rights in works, artificial intelligence, machine learning, generative artificial intelligence, text and data mining, fair use, use of copyrighted works in the training of artificial intelligence systems.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток систем штучного інтелекту (ШІ), які ґрунтуються на методах машинного навчання, зумовлює масштабне використання об’єктів авторського права як навчальних даних. У цих умовах особливої гостроти набуває питання того, чи охоплюють зміст виключних майнових прав інтелектуальної власності на твори та передбачені винятки й обмеження використання творів у процесі машинного навчання систем ШІ. Наявні підходи, у тому числі ті, що пропонують або вивести такі процеси за межі сфери дії авторського права, не забезпечують ані належного рівня правової визначеності, ані переконливого балансу між інтересами усіх зацікавлених груп у цій сфері. За таких умов постає потреба у вирішенні питання щодо поширення виключних прав інтелектуальної власності на твори на використання цих об’єктів під час навчання систем ШІ. У цьому контексті актуальним є питання про можливість і доцільність запровадження окремого виключного права на використання творів у процесі машинного навчання.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності запровадження окремого виключного права на використання об’єктів авторського права у процесі машинного навчання систем штучного інтелекту.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового регулювання відносин, пов’язаних з функціонуванням систем штучного інтелекту, досліджувалися у працях С.О. Глотова, К.Ю. Іванової, Ю.М. Капіци, Л.Р. Майданик, А.С. Штефан, Є.О. Харитоновна, О.І. Харитонової, І.Є. Якубівського та інших. Водночас аспект використання об’єктів авторського права у процесах машинного навчання генеративних систем штучного інтелекту залишається опрацьованим фрагментарно. З огляду на високу технічну складність відповідних процесів, їх наднаціональний характер і безпосередню пов’язаність з правом ЄС, а також відсутність загальноприйнятого підходу до кваліфікації таких дій у межах режиму виключних прав та винятків з них, зазначена проблематика потребує подальших досліджень, спрямованих на вироблення можливої моделі правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні системи штучного інтелекту (ШІ) вже стали невід’ємною частиною професійної та суспільної практики в багатьох сферах людської діяльності. Ми бачимо їхнє застосування у креативних індустріях, юриспруденції, навчальному процесі, військовій справі тощо. При цьому активно обговорюється можливість витіснення системами ШІ людської праці з окремих сфер і зникнення цілих професій чи навіть груп споріднених професій. Звичайно, до певної міри можна стверджувати, що апокаліптичні прогнози зумовлені відповідними економічними інтересами. Однак очевидну тенденцію щодо подальшого, можливо, навіть всеохоплюючого проникнення систем ШІ у людське життя важко заперечувати. Такий бурхливий розвиток систем ШІ пов’язаний, зокрема, з їхнім стрімким удосконаленням, у тому числі за рахунок поліпшення алгоритмів машинного навчання.

В основному акті Європейського Союзу, який регулює відносини у цій сфері, – Регламенті Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 2024/1689 від 13 березня 2024 року, яким встановлюються гармонізовані правила щодо штучного інтелекту та вносяться зміни до Регламентів (ЄС) № 300/2008, (ЄС) № 167/2013, (ЄС) № 168/2013, (ЄС) 2018/858, (ЄС) 2018/1139, (ЄС) 2019/2144 та Директив 2014/90/ЄС, (ЄС) 2016/797 і (ЄС) 2020/1828 (Акт про штучний інтелект) [1] – використовується саме термін «система штучного інтелекту» – заснована на використанні машинних засобів система, розроблена для функціонування з різними рівнями автономності, яка може виявляти здатність до адаптації після її впровадження та яка, з урахуванням визначених прямо чи опосередковано цілей, на підставі отримуваних вхідних даних робить висновки щодо формування вихідних результатів, зокрема у формі прогнозів, контенту, рекомендацій або рішень, що здатні впливати на фізичні чи віртуальні середовища (стаття 3 Регламенту).

Як підкреслюється у преамбульному положенні (recital) 12 Регламенту, ключовим у цьому визначенні є здатність системи ШІ «робити висновки» (to infer). Саме за цим критерієм проводиться розмежування між системами ШІ та традиційним програмним забезпеченням, яке функціонує відповідно до правил, заздалегідь визначених програмістами. Цей процес охоплює отримання вихідних результатів, зокрема прогнозів, контенту, рекомендацій або рішень, які можуть впливати на фізичні та віртуальні середовища, а також спроможність систем ШІ виводити (формувати) моделі чи алгоритми, або і те, й інше, на підставі вхідних даних чи інформації [1].

Така здатність «робити висновки» досягається системами ШІ через процес машинного навчання. Одразу зауважимо, що відсутні будь-які підстави уподібнювати зазначену здатність «робити висновки» до когнітивних процесів людського розуму. Хоча сучасні дослідження вказують на певну подібність когнітивних процесів людини та ШІ, однак вони є досить відмінними, незважаючи на те, що ШІ намагається симулювати інтелектуальну діяльність людини [2, с. 2]. При цьому продовжує зберігатися значна відмінність у процесі навчання між людиною та сучасними системами ШІ [2, с. 8].

Під час процесу машинного навчання (machine learning) ШІ досліджує дані, будує на основі цих даних певну модель, яка використовується ним одночасно і як гіпотеза реального світу і як програмне забезпечення для вирішення задач [3, с. 669].

У літературі виділяють кілька основних форм (методів) машинного навчання – кероване (supervised) і некероване (unsupervised) машинне навчання, а також навчання з підкріпленням (reinforced machine learning). У керованому навчанні навчальні дані складаються з інформаційних пар вводу (input) та бажаного виводу (output), а метою такого навчання є вивчення зв'язку між цими парами [4, с. 649]. Наприклад, даними вводу можуть бути фотозображення, що супроводжуються вивідними даними «автобус», «перехожий» тощо. Такий вивід називається міткою (label). ШІ навчається функції, яка, отримавши нове зображення, передбачає відповідну мітку [3, с. 671].

У некерованому навчанні набір даних складається із немаркованих вхідних даних, тобто таких, для яких не задано бажаних виводів. Цей вид машинного навчання спрямований на виявлення властивостей механізму, який породжує дані [4, с. 649-650]. Найпоширенішою задачею некерованого навчання є кластеризація, тобто виявлення потенційно корисних кластерів (груп) вхідних прикладів. Наприклад, якщо показати комп'ютерній візуальній системі мільйони зображень з Інтернету, вона може виділити великий кластер подібних зображень, які користувач назвав би «коти» [3, с. 671].

Нарешті, навчання з підкріпленням займає певне проміжне місце між наведеними вище видами машинного навчання. На відміну від керованого навчання, тут існує певна форма нагляду, однак вона не полягає у заданні бажаного виводу для кожного ввідного прикладу. Натомість алгоритм навчання з підкріпленням отримує відгук від середовища лише після вибору вивідного значення для певного вводу або спостереження. Такий відгук характеризує міру того, наскільки отриманий вивід (який у навчанні з підкріпленням називають «дією») відповідає цілям агента. Навчання з підкріпленням застосовується до задач послідовного прийняття рішень, у яких система ШІ взаємодіє із середовищем, послідовно виконуючи дії (виводи) на основі власних спостережень (вводів) і отримуючи зворотний зв'язок щодо кожної такої здійсненої дії [4, с. 650]. І вже сам ШІ має визначити, які з його дій до моменту підкріплення були найбільш відповідальними за результат, і змінити свою поведінку так, щоб у майбутньому частіше отримувати позитивний зворотний зв'язок (винагороду) [3, с. 671].

Механізми, що лежать в основі машинного навчання, тісно пов'язані зі здатністю до розпізнавання патернів (шаблонів). Як відзначається у літературі, системи ШІ є дуже ефективними у визначенні

патернів як у структурованих (таких як бази даних), так і в неструктурованих (таких як текст чи зображення) даних [2, с. 8]. Системи ШІ використовують явні статистичні методи та обчислювальні ресурси для виявлення кореляцій у наборах даних. Розпізнавання шаблонів у ШІ переважно ґрунтується на вивчених статистичних кореляціях та ієрархічному виділенні ознак [2, с. 8].

Генеративні системи ШІ ґрунтуються на підмножині методів машинного навчання, які створюють моделі із використанням нейронних мереж. У широкому розумінні нейронні мережі є математичними функціями, що здійснюють перетворення вхідних даних у вихідні. Такі функції описуються загальною структурою та значними масивами числових значень – параметрами, які визначають спосіб відображення вхідних даних у вихідні. За наявності мільярдів параметрів, які англійською мовою називаються «weights», що можна перекласти як «вагові коефіцієнти», сучасні нейронні мережі спроможні виконувати надзвичайно складні перетворення, зокрема трансформацію тексту у відео [6, с. 5]. При цьому ці вагові коефіцієнти, за твердженням розробників OpenAI, є лише «великими послідовностями числових значень», що відображають «статистичні взаємозв'язки» між токенами навчальної вибірки [6, с. 18]. Під час початкового створення нейронної мережі її ваговим коефіцієнтам надаються випадкові числові значення, унаслідок чого мережа не здатна перетворювати вхідні дані на осмислені результати. Шляхом багаторазового подання мережі навчальних прикладів, вимірювання її результативності на цих прикладах і поступового коригування параметрів у напрямі, який покращує продуктивність (іноді цей процес порівнюють із налаштуванням «регуляторів та перемикачів»), мережа поступово наближається до здатності перетворювати вхідні дані у передбачувані результати, тобто «навчається» [6, с. 5].

Процеси запам'ятовування (memorization), які мають місце в системах ШІ, також відрізняються від людських. Більшість великих мовних моделей (LLM) є подібними до семантичних систем пам'яті, для яких характерне абстрагування загальних знань у різних контекстах. Цим моделям бракує часової або просторової прив'язки, але вони дуже добре виявляють статистичні закономірності у величезних обсягах текстового вводу. Така спрямованість на семантичну генералізацію забезпечує плавність їхньої роботи, але водночас сприяє вразливості до так званих галюцинацій (тобто правдоподібних, але хибних відповідей, які можуть виникати, коли семантичні шаблони надмірно узагальнюються) [2, с. 10].

Процеси запам'ятовування у системах ШІ тісно пов'язані з питанням можливого порушення авторських прав на об'єкти, що використовуються під час машинного навчання, оскільки у даному випадку «запам'ятовування» є фактично відтворенням таких об'єктів. Як вказується у дослідженні використання об'єктів авторського права для розвитку генеративних систем ШІ, проведеному під егідою Офісу з авторського права США, статистичні патерни, яким навчається система ШІ, можуть бути дуже абстрактними, дуже конкретними або чимось посередині. І в другому випадку такий патерн і є «запам'ятовуванням» навчальних даних. Іншими словами, навчання полягає у порівнянні результатів, які генерує модель, з еталонними прикладами та у внесенні незначних коригувань до вагових параметрів моделі з метою підвищення імовірності того, що подальші результати моделі будуть ближчими до зазначених прикладів [6, с. 20], що якраз може призводити до створення вивідних даних тотожних або подібних до об'єктів авторського права, що використовувалися для навчання. При цьому компанія OpenAI та інші визнали можливість часткового запам'ятовування даних моделлю, однак охарактеризували це явище як рідкісне, ненавмисне, складне для виявлення та таке, що не відповідає меті тренування. Наприклад, компанія Meta посилалася на дослідження, згідно з яким одна з мовних моделей мала рівень запам'ятовування приблизно один відсоток. Однак якщо врахувати, що, наприклад, для навчання моделі GPT-J 6B використовувався набір даних з більш ніж 200 мільйонів документів, навіть один відсоток виглядає істотно [6, с. 20-21].

Загалом існує достатньо широке коло науковців, які вважають системи ШІ у їхньому сучасному стані лише т. зв. «стохастичними папугами», тобто системами, що навмання зшивають докупи послідовності мовних форм, які вони бачили у своїх величезних тренувальних даних, спираючись на ймовірнісну інформацію про те, як ці форми поєднуються, але без жодного співвіднесення цих форм до їхнього значення [5, с. 617]. І хоча опоненти цієї позиції застерігають від некритичного антропоморфізму [2, с. 12], все одно складно заперечувати той факт, що сучасні системи ШІ продукують статистично ймовірні результати, засновані на даних їхнього навчання.

Принципово новим у ситуації з машинним навчанням є те, що доступ до матеріалів, на основі яких власне і відбувається сам процес навчання та значну частину яких становлять об'єкти авторського

права, отримують безпосередньо не представники публіки, а автономні комп'ютерні системи. Такого в історії авторського права раніше не траплялося, хоча так чи інакше авторське право зазнавало технологічного впливу майже на усіх етапах свого розвитку. Можна, наприклад, згадати викликану розповсюдженням мережі Інтернет появу в статті 8 Договору ВОІВ про авторське право 1996 року нового виключного права на розповсюдження серед широкої публіки через дротові або недротові засоби зв'язку, включаючи розповсюдження своїх творів серед широкої публіки у такий спосіб, що представники публіки можуть мати доступ до таких творів у будь-якому місці і в будь-який час за їх власним вибором [7]. Отримання у цифрових мережах доступу до захищених авторським правом об'єктів потребувало дій не тільки щодо розміщення таких об'єктів у цих мережах, але й активних дій з боку користувачів-представників публіки, які дійсно могли отримати доступ до таких творів у будь-якому місці і в будь-який час за їхнім власним вибором. При цьому саме конкретний представник публіки через віртуальне погодження з відповідною мережею міг отримати доступ і можливість використання охоронюваного матеріалу та обрати, чи це використання буде «відкладеним» (через отримання тимчасової копії) чи прямим (таким, як вивчення бази даних онлайн, онлайн перегляд рухомих зображень, прослуховування музики онлайн) [8, с. 207]. Технічні особливості нового способу отримання доступу та використання об'єктів авторського права мали наслідком прийняття т. зв. «парасолькового рішення» та створення нового виключного права [8, с. 208-210].

Видається, що ситуація, яка склалася з використанням об'єктів, що охороняються авторським правом, у процесі машинного навчання систем ШІ, є подібною до тієї, що існувала при укладенні Договору ВОІВ про авторське право, з точки зору необхідності запровадження нового виключного права, яке б відповідало новим технологічним реаліям. Використання охоронюваних об'єктів у даному випадку є новим з технологічної точки зору та в повній мірі не охоплюється жодним із виключних прав інтелектуальної власності на твір та об'єкти суміжних прав, які нині визначені національними законодавствами. При цьому слід зауважити таке.

Для національних законодавств європейських країн характерним є підхід до майнових авторських прав як до певного загального права, згідно з яким суб'єкту авторських прав належить стільки прав (правомочностей) щодо використання твору, скільки існує способів такого використання. Такий підхід, зокрема, закріплений у частині першій статті 12 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка встановлює, що суб'єкт авторського права має право використовувати твір будь-яким способом (способами), а також виключне право дозволяти або забороняти використання твору іншими особами [9].

Подібний підхід існує у французькому законодавстві. Стаття L123-1 Кодексу інтелектуальної власності Франції визначає, що автор протягом усього свого життя користується виключним правом використовувати свій твір у будь-якій формі та одержувати від цього майнову вигоду [10]. Як відзначають французькі автори, указане право на використання (*droit d'exploitation*) – це сукупність повноважень, які дають змогу автору поставити використання його творів у залежність від сплати йому винагороди [11, с. 146].

Ще більш подібним до українського (або навпаки) є підхід, наявний у німецькому законодавстві. Як вказується у літературі, стаття 15 німецького Закону про авторське право виходить із принципу, що, наскільки це можливо, кожен спосіб використання твору має підлягати контролю з боку автора [12, с. 387]. Переліки прав, наведені в частинах 1 і 2 зазначеної статті, є лише примірними й не мають вичерпного характеру. Нові способи використання, які раніше не були відомі або ґрунтуються на технічних нововведеннях і не можуть бути віднесені до жодного з прямо перелічених прав на використання (статті 16–22), можуть бути інкорпоровані як непоіменовані права на використання в межах статті 15. У такий спосіб стаття 15 забезпечує цілісний і всеосяжний захист [12, с. 387].

Отже, як у вітчизняному авторському праві, так і в авторському праві європейських країн основним є підхід, за якого автору належать виключні права на будь-яке можливе використання твору. У цьому контексті процеси машинного навчання, які описані вище, виглядають як такі, що входять до змісту виключного права автора і повинні здійснюватися лише за наявності його дозволу. Водночас, як вже відзначалося, на сьогодні відсутнє певне конкретне виключне право, що охоплювало б дії, пов'язані з машинним навчанням систем ШІ.

У літературі декілька підходів до проблеми використання об'єктів авторського права для машинного навчання систем ШІ. Частина фахівців вважає, що використання об'єктів авторського права для

машинного навчання знаходиться за межами авторсько-правової охорони [13] [14] [15] або підпадає під винятки з авторського права, у т.ч. в рамках доктрини добросовісного використання (fair use) [16] [17] [18].

Важко погодитися з тими науковцями, які прирівнюють машинне навчання систем ШІ до «читання» творів, на яке не поширюється право автора [13, с. 83; 15, с. 659]. Процеси, які відбуваються з навчальними даними під час машинного навчання систем ШІ, більш подібні до переробки творів у результаті яких виникають нові об'єкти (які не є оригінальними і не можуть отримати охорону авторським правом). Хоча навіть така подібність є досить віддаленою і не стосується усіх процесів машинного навчання. Як вказує американський фахівець Метью Саг щодо машинного навчання ШІ, виведення з навчальних даних таких абстракцій та асоціацій, які самі по собі не охороняються авторським правом, а також подальше використання цих знань для створення нових цифрових результатів має не просто трансформативний характер, а є високою мірою трансформативним [17, с. 1915]. Звісно, створення нових цифрових результатів, про які йдеться у наведеному твердженні, може відбуватися і на пізніших етапах роботи систем ШІ. Однак ті дії, які вчиняються у процесі машинного навчання, є набагато складнішими ніж просте «читання» та включають, зокрема, аналіз, синтез, відтворення та трансформацію даних, серед яких є об'єкти авторського права.

Зазначений високотрансформативний характер є одним із критеріїв для застосування доктрини добросовісного використання у США. Водночас, застосування цієї доктрини у значній мірі залежить від конкретних обставин справи. Як зазначено у вже згадуваному дослідженні, Офіс з авторського права США очікує, що деякі випадки використання об'єктів авторського права для навчання генеративного ШІ будуть кваліфікуватися як добросовісне використання, а деякі – не будуть [6, с. 74]. Найбільш переконливою тут видається позиція, за якою доктрина добросовісного використання при машинному навчанні не повинна слугувати універсальним карт-бланшем для будь-якої діяльності ШІ, пов'язаної з використанням об'єктів авторського права. Необхідний виважений, диференційований підхід, який полягає в тому, щоб забезпечити, що такі гарантії не призводять до нівелювання прав первісних творців контенту [18, с. 26].

У європейських країнах ситуація з винятками та обмеженнями з авторського права дещо інша. Згідно з правом ЄС країни-члени зобов'язані забезпечити закриту систему винятків з авторського права, тобто відтворення твору без попереднього дозволу буде дозволене тільки тоді, коли воно відповідає одному з кількох визначених винятків [19, с. 187]. Такий самий підхід до винятків і обмежень (випадків правомірного використання твору) в авторському праві України: вони повинні бути встановлені законом, як вказує стаття 443 Цивільного кодексу України [20].

У зв'язку з машинним навчанням систем ШІ найчастіше згадують статті 3 і 4 Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС [21]. Положення вказаних статей визначає винятки та обмеження виключних прав щодо дій, які отримали назву TDM (text and data mining), тобто глибинний аналіз тексту та даних, який означає будь-який автоматизований аналітичний метод, призначений для аналізу тексту та даних у цифровій формі з метою отримання інформації, яка охоплює, серед іншого, моделі, тенденції та кореляції (стаття 2(2) Директиви 2019/790).

Стаття 3 Директиви зобов'язує держави-члени передбачити винятки до низки виключних прав щодо відтворення та витягування даних, здійснених науково-дослідними організаціями та установами зі збереження культурної спадщини для проведення глибинного аналізу тексту та даних творів чи інших об'єктів, до яких вони мають законний доступ, з метою наукових досліджень [21].

Подібним чином стаття 4 Директиви зобов'язує держави-члени передбачити виняток чи обмеження певних виключних прав щодо відтворення та витягування даних із творів та інших об'єктів, до яких вони мають законний доступ, з метою проведення глибинного аналізу тексту та даних [21].

Необхідність їхнього запровадження пояснюється у преамбульних положеннях Директиви 2019/790, де, зокрема, наводиться широко визнана точка зору, що глибинний аналіз тексту і даних може, зокрема, принести користь науково-дослідній спільноті та, тим самим, підтримати інновації. Такі технології приносять користь університетам та іншим науково-дослідним організаціям, а також установам зі збереження культурної спадщини, оскільки вони також можуть проводити дослідження в контексті своєї основної діяльності (преамбульне положення 8). Водночас відмічається проблема правової невизна-

ченості стосовно глибинного аналізу тексту та даних, яку потрібно вирішувати шляхом передбачення обов'язкового винятку для університетів та інших науково-дослідних організацій, а також для установ зі збереження культурної спадщини, до виключного права на відтворення та до права на запобігання здійсненню витягів з баз даних. При цьому, хоча науково-дослідні організації та установи зі збереження культурної спадщини залишаються бенефіціарами такого винятку, вони також повинні мати змогу покладатися на своїх приватних партнерів у проведенні глибинного аналізу тексту та даних, у тому числі шляхом використання їхніх технологічних засобів (преамбульне положення 11) [21].

В авторитетному дослідженні, виконаному на замовлення Департаменту політики з питань юстиції, громадянських свобод та інституційних справ Європейського парламенту, відзначається зростання кількості науковців, які стверджують, що навчання генеративних систем ШІ не підпадає під визначення TDM ані з технічного, ані з правового погляду, або принаймні є вкрай спірним питанням. Їхнє занепокоєння полягає в тому, що генеративний ШІ не просто вилучає знання з даних, а синтезує контент, що був опрацьований у цифровій формі, який може безпосередньо конкурувати з оригінальними творами, такими як зображення, музика чи тексти. Такий підхід набирає дедалі більшої підтримки і потребує ретельного правового аналізу [22, с. 33]. Про невирішеність наразі питання застосовності винятку для TDM у контексті навчання генеративних моделей ШІ зауважують також і українські фахівці [23, с. 71].

Таким чином, позиція про те, що використання об'єктів авторського права для машинного навчання ШІ знаходиться за межами авторсько-правової охорони чи підпадає під винятки з авторського права не знаходить свого підтвердження за нинішнього стану розвитку авторського права. Така позиція, крім іншого суперечить також і заявленій у Директиві 2019/790 меті запровадження нею винятків та обмежень, які орієнтовані на досягнення справедливого балансу між правами й інтересами авторів та інших правоволоділців з одного боку та правами й інтересами користувачів з іншого боку (преамбульне положення 6) [21]. Автори вже згаданого дослідження про генеративний ШІ та авторське право звертають увагу на два базові структурні ризики, що потребують належної уваги: по-перше, послаблення справедливої переговорної позиції авторів щодо використання їхніх творів у процесах навчання систем ШІ; по-друге, витіснення людської творчості масовим розповсюдженням генеративного контенту на цифрових платформах [22, с. 157]. Ці ризики, які поступово перетворюються на реальні проблеми, не можуть бути вирішені шляхом простого виведення за межі виключних прав інтелектуальної власності на твори дій щодо використання останніх під час машинного навчання систем ШІ.

Більш обґрунтованим та спрямованим на реальне встановлення справедливого балансу між інтересами правласників і користувачів творів є підхід, за якого використання охоронюваних авторським правом об'єктів входить до змісту виключних прав і передбачає виплату винагороди за використання цих об'єктів під час машинного навчання систем ШІ. Ряд науковців, серед яких Мартін Сенфтлебен [24] і Крістоф Гейгер [25], наголошуючи на небезпеці узурпації ринку літературних і художніх творів системами генеративного ШІ та законних інтересах авторів на справедливую винагороду, надають перевагу обов'язковому ліцензуванню з виплатою справедливої винагороди за використання об'єктів авторського права для цілей навчання ШІ. У той же час проведені дослідження щодо подібної системи відзначають можливі труднощі, подекуди досить істотні, з належним функціонуванням механізму обов'язкового ліцензування як з точки зору узгодженості між усіма складовими правового механізму, так і з точки зору практичної здійсненості [22, с. 82-83].

За таких обставин найбільш переконливо видається пропозиція щодо запровадження окремого виключного права на використання творів під час машинного навчання систем ШІ – т. зв. «learnright», висловлена кількома американськими фахівцями [26]. Ураховуючи складність проблеми, вони пропонують створити певну систему законодавчих положень (learnright law), покликану визначити нове виключне право щодо надання дозволу автоматизованим системам навчатися на об'єктах, які охороняються авторським правом. При цьому вони вказують не лише на заподіяння шкоди інтересам авторів внаслідок існуючої ситуації, коли останні не отримують винагороди за використання створених ними об'єктів для машинного навчання, але й її вірогідну шкідливість для розробників систем ШІ, які навряд чи працюватимуть належним чином без безперервного надходження створених людиною результатів творчої діяльності, з яких вони можуть навчатися [26, с. 208].

Аргументи прихильників запровадження «learnright» виглядають обґрунтованими з багатьох точок зору. Доволі очевидною є необхідність виплати справедливої винагороди авторам за використання

створених ними творів для навчання систем ШІ, які створюються їхніми розробниками, як правило, з комерційною метою. Цей підхід відповідає загально визнаному (принаймні в англійській літературі – I.B.) утилітаристському обґрунтуванню запровадження режиму правової охорони інтелектуальної власності, який полягає у тому, що такий режим створює стимули для подальшого створення об'єктів, які охороняються правами інтелектуальної власності. Послаблення цих механізмів охорони знижує стимули до створення відповідних результатів творчої діяльності та підвищує ризик виникнення «петльових» ефектів та колапсу моделей [26, с. 216-217].

Крім того, нове виключне право було б бажаним для суспільства у цілому та узгоджувалося б з тими моральними цінностями, на яких ґрунтується право [26, с. 215-216]. Прихильники даного підходу, зокрема, вказують, що використання об'єктів права інтелектуальної власності, створених іншими особами, без дозволу та безоплатно не може відповідати ні сучасному законодавству про інтелектуальну власність, ні тим усталеним способам мислення та рисам характеру, які підтримують моральне інтелектуальне життя [26, с. 215].

Повертаючись до згаданого вище порівняння із запровадженням нового виключного права на розповсюдження серед широкої публіки, яке було викликано бурхливим розвитком інтернету, зараз, через кілька десятиліть, вже можна визнати правильність такого кроку. Однак запровадження нового виключного права супроводжувалося визначенням нових винятків і обмежень з цього права, що повинно бути здійснене і в даному випадку. Як вказувалося вище, винятки, пов'язані з TDM, не можуть задовольнити існуючі потреби правового регулювання у цій сфері.

Нарешті, слід відзначити, що наразі жодні зусилля, направлені на урегулювання проблеми використання охоронюваних авторським правом об'єктів у процесі машинного навчання систем ШІ, як щодо запровадження системи договірної, так і обов'язкового ліцензування, не увінчалися значним успіхом. Зосередження зусиль на запровадженні нового виключного права може стати успішним вирішенням складної проблеми, за умови системного підходу.

Висновки. Найважче правове регулювання використання охоронюваних творів у процесі машинного навчання систем ШІ – як у частині дії винятків і обмежень (зокрема, положень про TDM у праві ЄС та доктрини добросовісного використання у США), так і у частині договірних чи обов'язкових механізмів ліцензування – не забезпечує належного рівня правової визначеності та справедливого балансу між інтересами правовласників і користувачів, на що вказують численні дослідження [17, с. 13; 21, с. 89; 27, с. 102; 28, с. 31]. Вирішення цих питань потребує серйозних і системних зусиль, спрямованих на впровадження нормативних положень, які б, з одного боку, відображали технологічну специфіку машинного навчання, а з іншого – гарантували збереження стимулюючої функції авторського права та запобігали посиленню дисбалансу на користь розробників систем ШІ.

У цьому контексті позиція щодо запровадження нового виключного права на використання творів у процесі машинного навчання систем ШІ у поєднанні з чітко окресленими винятками постає найбільш обґрунтованим напрямом подолання існуючої невизначеності. Видається, що такий підхід, на відміну від спроб вивести машинне навчання за межі авторсько-правової охорони або покладатися виключно на винятки (TDM, fair use) чи моделі обов'язкового ліцензування, дозволив би зберегти принцип, за яким автор володіє виключними правами на будь-яке використання твору, забезпечити авторам справедливу винагороду за використання їхніх творів у навчанні комерційно орієнтованих систем ШІ, а також міг би створити нормативні гарантії, які мінімізують ризики витіснення людської творчості масовим поширенням генеративного контенту. Такий інструмент здатен не лише вирівняти переговорні позиції авторів і розробників систем ШІ, а й відповідати утилітаристському та моральному обґрунтуванню режиму правової охорони інтелектуальної власності, за яким справедлива винагорода за використання творів є умовою безперервного відтворення творчої діяльності.

Водночас для того, щоб запровадження нового виключного права дійсно стало ефективним рішенням окреслених проблем, воно має спиратися на подальші детальні теоретичні й практичні дослідження. Йдеться, зокрема, про необхідність чіткого визначення змісту такого права, його винятків та обмежень, а також встановлення зрозумілих критеріїв визначення розміру справедливої винагороди за ліцензування цього права. Лише за умови такого системного підходу нове виключне право зможе виконати покладену на нього функцію – забезпечити реальний справедливий баланс між інтересами авторів, розробників систем ШІ та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689
2. Tremblay, Sébastien, Marois, Alexandre, Zare, Marzieh, Lafond, Daniel. Shared Minds: The Cognitive Parallels Between Humans and Artificial Intelligence, Human Behavior and Emerging Technologies. 2026. Issue 1. 29 p. DOI: <https://doi.org/10.1155/hbe2/9946143>
3. Stuart Russell, Peter Norvig. Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed, Global edition). Harlow: Pearson, 2022. 1168 p.
4. Simeone, Osvaldo. A Very Brief Introduction to Machine Learning With Applications to Communication Systems. *IEEE Transactions on Cognitive Communications and Networking*. 2018. Vol. 4, No. 4. Pp. 648-664. DOI: <https://doi.org/10.1109/TCCN.2018.2881442>
5. Emily M. Bender, Timnit Gebru, Angelina McMillan-Major, and Shmargaret Shmitchell. 2021. On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? In *Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21)*, March 3–10, 2021, Virtual Event, Canada. ACM, New York, NY, USA, Pp. 610-623. DOI: <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>
6. Perlmutter, S. & Vidal, K. Copyright and Artificial Intelligence Part 3: Generative AI Training. United States of America: United States Copyright Office, 2025. 113 p. URL: <https://www.copyright.gov/ai/Copyright-and-Artificial-Intelligence-Part-3-Generative-AI-Training-Report-Pre-Publication-Version.pdf>
7. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text
8. Guide to the Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO and Glossary of Copyright and Related Rights Terms. Geneva: WIPO, 2003. 319 p.
9. Про авторське право і суміжні права: Закон від 1 грудня 2022 р. №2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
10. Code de la propriété intellectuelle. Version en vigueur au 3 avril 2026. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069414/
11. Patrick Tafforeau, Cédric Monnerie. Droit de la propriété intellectuelle (4e édition). Issy-les-Moulineaux: Gualino éditeur, Lextenso éditions, 2015. 608 p.
12. Jan Bernd Nordemann (Editor), Christian Czychowski (Editor), Axel Nordemann (Editor). Urheberrecht: Kommentar zum Urheberrechtsgesetz, Verlagsgesetz, Einigungsvertrag (Urheberrecht), neu: zur EU-Portabilitätsverordnung. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 2018. 3042 p.
13. Глотов С. Авторське право v. штучний інтелект. Чи є машинне навчання використанням. *Цивільна платформа*. 2025. № 1 (4). С. 72–89. DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-72-89>
14. Lemley, Mark A. and Casey, Bryan. Fair Learning. *Texas Law Review*. 2021. Volume 99. Issue 4. Pp.743-785. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3528447>
15. Grimmelman, James. Copyright for Literate Robots. *Iowa Law Review*. 2016. Volume 101. Pp. 657-681. DOI:10.31219/osf.io/z38qm_v1
16. Brauneis, R. Copyright and the Training of Human Authors and Generative Machines. *The Columbia Journal of Law & The Arts*. 2025, Vol. 48, No. 1. Pp. 1-59. DOI: <https://doi.org/10.52214/jla.v48i1.13529>
17. Matthew Sag. Fairness and Fair Use in Generative AI. *Fordham Law Review*. 2024. Vol. 9. Issue 5. Pp. 1887-1921.
18. Leibler, Yehuda From Infringement to Innovation: Reimagining Copyright for AI Training Datasets. URL: <https://ssrn.com/abstract=4986763>
19. Adam Buick. Copyright and AI training data – transparency to the rescue? *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2025. Vol. 20, No. 3. Pp. 182-192. DOI: <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpae102>

20. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
21. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj/eng>
22. European Parliament: Directorate-General for Citizens' Rights, Justice and Institutional Affairs and Lucchi, N., Generative AI and copyright – Training, creation, regulation. European Parliament, 2025. 175 p. DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2861/9120512>; URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU\(2025\)774095_E.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/774095/IUST_STU(2025)774095_E.pdf)
23. Альона Ярмак, Максим Попов. Навчання штучного інтелекту та авторське право: де провести межу? *Цивілістична платформа*. 2026. № 1(8). С. 52-88. DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2026-8-1-52-88>
24. Senftleben, M. Generative AI and Author Remuneration. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*. 2023. Volume 54. Pp. 1535–1560. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40319-023-01399-4>
25. Geiger Christophe and Iaia Vincenzo. The forgotten creator: towards a statutory remuneration right for machine learning of generative AI. *Computer Law & Security Review*. 2024. Volume 52. Pp. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.CLSR.2023.105925>
26. Frank Pasquale, Thomas W. Malone, and Andrew Ting. Copyright, Learnright, and Fair Use: Rethinking Compensation for AI Model Training. *Northwestern Journal of Technology and Intellectual Property*. 2025. Volume 23. Issue 1. Pp.205-225. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5855063>
27. European Union Intellectual Property Office. The development of generative artificial intelligence from a copyright perspective. European Union Intellectual Property Office, 2025. DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2814/3893780>
28. OECD. Artificial intelligence, data and competition. *OECD Artificial Intelligence Papers*. 2024. No. 18. Paris: OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/e7e88884-en>

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.04.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Ващинець І.І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0